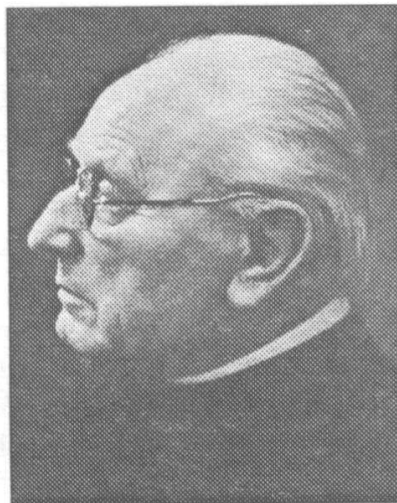

WILHELM SCHMIDT

(1868–1954)

Německý katolický teolog, etnolog, orientalista, historik náboženství. Narodil se v Hörde ve Westfálsku (dnes Dortmund-Hörde) a po maturitě r. 1883 studoval na misijní škole v Holandsku teologii a filosofii (škola patřila misijnímu řádu Societas Divini Verbi, SVD čili Společnost Božího slova; řád založil jako první německou misijní kongregaci Arnold Janssen r. 1875, protože se však během tzv. kulturkampfu nesměl v Německu rozvíjet, byla jeho centrála v holandském městečku Steyl, kam Schmidt nastoupil). Vysvěcen na kněze byl r. 1892. V letech 1893–1895 studoval semitské jazyky a islamistiku na univerzitě v Berlíně u M. Hartmanna, který pro něj vyžadoval profesuru. Představení řádu však Schmidta odeslali do kněžského semináře St. Gabriel v Mödlingu u Vídně, kde působil následujících deset let jako učitel teologie, lingvistiky a dějin náboženství (z tohoto důvodu se etnologický směr, který Schmidt později založil, někdy označuje jako tzv. Vídeňská škola; r. 1902 přijal Schmidt rakouské státní občanství). R. 1906 založil časopis *Anthropos* a začal se věnovat rozsáhlé vydavatelské, spisovatelské a organizační činnosti v oblasti výzkumu jazyků, kultur a náboženství tzv. přírodních národů. V témže roce pronesl přednášku na výročním shromáždění Görresovy společnosti na téma *Myšlenka vývoje v religionistice: teze, s nimiž zde vystoupil, se staly pilířem jeho základní a nejslavnější práce o původu ideje boha (Der Ursprung der Gottesidee, 1912–1955). Od r. 1921 byl jmenován profesorem etnologie na univerzitě ve Vídni a r. 1924 byl pověřen vedením vědeckého oddělení vatikánského muzea dějin misie. V letech 1926–1927 pak sám založil papežské lateránské muzeum a stal se jeho prvním ředitelem. R. 1932 založil vědecký institut Anthropos v Mödlingu, kde působil do r. 1938 (obsazení Rakouska), poté s ústavem přesídlil do Freiburgu ve Švýcarsku. Tamtéž pracoval v letech 1939–1948 jako univerzitní profesor etnologie a jazykovědy. Jeho rozsáhlé vědecké dílo zůstalo nedokončeno; jako stoupenec a hlavní představitel katolické religionistiky vedl polemiku proti evoluční teorii vzniku náboženství. Jeho vlastní zájem nebyl religionistický, ale teologický. Lze ho vyjádřit otázkou po zdůvodnění náboženské víry a po původu ideje boha. Schmidt se přesto, alespoň v základních tezích, snažil o historicko-empirickou verifikaci svých soudů a chápal je jako vědecké, mimoteologické postoje. Je s nimi ale spojeno několik zásadních problémů, především ten, že Schmidt postupoval metodou syntetické konstrukce svých teorií, které nikdy neověřoval terénními etnologickými a religionistickými výzkumy (s výjimkou cesty do Číny a Japonska, kam byl vyslán řádem, aby prozkoumal možnosti zakládání katolických univerzit na Dálném východě, Schmidt nikdy neopustil Evropu). Další problém plyne ze Schmidty představy dějin: byl stoupenec myšlenky přímočarého dějinného rozvoje zcela v duchu dějin spásy nebo novověké představy pokroku, a do ní též vtěsňoval svoje pojetí dějin náboženství. Jako odpověď na položené otázky navrhl Schmidt variantu evolucionismu, která se označuje jako koncepce tzv. původního monoteismu (*Urmonotheismus*). Dle ní stojí na počátku dějin náboženství*

víra v jediného nejvyššího boha, od níž lidstvo v dalším vývoji odpadá, aby se k ní posléze vrátilo na vyšší úrovni v křesťanství. Schmidt se domníval, že víru v nejvyšší bytost (zde je zřejmý vliv A. Langa) může empiricky sledovat až k počátkům lidstva a že jí doloží studiem literárních kultur. Ve svém díle o původu ideje boha proto nejprve sumarizoval dosavadní teorie vzniku náboženství na poli etnologie, religionistiky a teologie a v následujících svazcích seznamoval s výsledky svých výzkumů přírodních národů a kmenů všech pěti kontinentů. Začíná vždy uvedením materiálů, z nichž vycházel, pak popisuje širší kontexty daného etnika, zejména geografické, ekonomické, sociální a kulturní zvláštnosti, a poté se věnuje svému hlavnímu cíli, znázornění představení nejvyšší bytosti a funkcí, které s ní daná pospolitost spojuje. Celá tato podoba a rozsahem obdivuhodná práce se zakládá na skrytém předpokladu, že mezi všemi zmiňovanými kulturami, které lze z jistého úhlu pochopit i jako kultury náboženské, panuje původní náboženská jednotu, tzn. že všechny vycházejí z jednoho prvotního zdroje, jímž je autentický monoteismus. Rekonstrukci tohoto prvotního a nejstaršího náboženství lidstva obsahuje 6. svazek Schmidovy práce, kde uvádí pět komparativních kroků vedoucích k nejstaršímu náboženství: ze stovnaní afrických a asijských Pygmejů plyne náboženství prvotní pygmejské kultury, ze stovnaní arktické a severoamerické kultury plyne náboženství arkticko-severoamerické prvotní kultury, ze stovnaní této arkticko-severoamerické kultury s indiány Ohňové země plyne náboženství arkticko-americké prvotní kultury, ze stovnaní této arkticko-americké kultury s prvotní pygmejskou kulturou plyne náboženství nejstarší společné prvotní kultury. Ta je pak v posledním kroku stovnána s kulturou původních australských obyvatel a z této komparace vyplývá nejstarší společné náboženství lidstva, umonoteismus, který Schmidt dokládá ne etnologicky nebo religionisticky, ale čistě teologicky jako nejstarší a prvotní Zjevení (*Uroffenbarung*) ve formě personálního setkávání člověka s Bohem. Schmidtova teorie vzniku náboženství, která odpovídá principům katolického monismu (jednosti Boha odpovídá jednotost dějin, které pro člověka začínají s prvotní lidským pádem v přímém kontaktu s Bohem), byla dalšími výzkumy zpochybněna a nemá v moderní religionistice platnost. Podobně byla vyvrácena Schmidtova etnologická teorie o Pygmejích jakožto nositelích prvotní lidské kultury (*Urkultur*) i jeho jazykovědný pokus o paralelizaci jazykových a kulturních okruhů. V jeho koncepci se spatřuje spíše dobová záležitost, která odpovídá dlouhodobějším snahám o nalezení „prvotního“, „primordiálního“ v dějinách lidstva (lze stovnat například s Darwinovým Původem druhů z r. 1859, Lubbockovým Původem civilizace z r. 1870 nebo Engelsovým Původem rodiny, soukromého vlastnictví a státu z r. 1884). Pro kritiku Schmidovy koncepce však platí, že není nesena jenom jeho teologickým apriorismem, ale především základními nedostatky a lhostiví v interpretacích etnologického a religionistického materiálu.

Publikace: *Die moderne Ethnologie. I. Ethnologie moderne*, Anthropos 1, 1906, 134–163, 318–387, 593–643, 950–997; *Abgrenzung und Begriffsbestimmung der Ethnologie*, Anthropos 4, 1909, 254–255, 527–528; *Grundlinien einer Vergleichung der Religionen und Mythologien der australischen Völker*, 1910; *Die Stellung der Pygmaen-völker in der Entwicklungsgeschichte des Menschen*, 1910; *Die kulturhistorische Methode in der Ethnologie*, Anthropos 6, 1911, 1010–1036; *Religion et Magie*, Anthropos 8, 1913, 1144–1147; *Die kulturhistorische Methode und die nordamerikanische Ethnologie*, Anthropos 14/15, 1919–1920, 546–563; *Die Anwendung vom Evolutionismus und die Hinwendung zum Historismus in der Amerikanistik*, Anthropos 16/17, 1922, 487–519; *Der Ursprung der Gottesidee. Eine weiterführende Überschau*, tamtéž, 1006–1051; *Die geheime Jugendweihe eines australischen Urstammes. Mit einem Abriss der soziologi-*

schen und religionsgeschichtlichen Entwicklung der südostaustralischen Stämme, 1923; *Ein Versuch zur Rettung des Evolutionismus*, Internationales Archiv für Ethnographie 24, 1928, 1–28; *Handbuch der vergleichenden Religionsgeschichte zum Gebrauch für Vorlesungen an Universitäten, Seminarien usw. und zum Selbststudium. Ursprung und Werden der Religion. Theorien und Tatsachen, 1930; Der Monothetismus der Primitive*, Anthropos 25, 1930, 703–709; *Um die rechte katholische Wissenschaft*, Schöne Zukunft 8, 1932–1933, 1204–1206; *High Gods in North America*, 1933; *Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie*, 1937; *Das Eigentum auf den ältesten Stufen der Menschheit* I–III, 1937–1942; *Das Mutterrecht*, 1954; *Die Völker in der Heiligenscheide der Gottesidee*, 1954; *Totemismus in Asien und Ozeanien*, 1955; *Der Ursprung der Gottesidee. Eine historisch-kritische und positive Studie* I–XII, 1912–1955 (I. Historisch-kritischer Teil, 1912; II. Die Religionen der Urvölker I, Die Religionen der Urvölker Amerikas, 1929; III. Die Religionen der Urvölker II, Die Religionen der Urvölker Asiens und Australiens, 1931; IV. Die Religionen der Urvölker III, Die Religionen der Urvölker Afrikas, 1933; V. Die Religionen der Urvölker IV, Nachträge, 1934; VI. Die Religionen der Urvölker V, Endsynthese, 1935; VII. Die Religionen der Hirtenvölker I, Die afrikanischen Hirtenvölker: Hamiten und Hamitiden, 1940; VIII. Die Religionen der Hirtenvölker II, Die afrikanischen Hirtenvölker: Nikoten, 1949; IX. Die Religionen der Hirtenvölker III, Die asiatischen Hirtenvölker der Alt-Türken, der Altei-Tataren, 1949; X. Die Religionen der Hirtenvölker IV, Die asiatischen Hirtenvölker der Mongolen, der Burjaten, der Juguren, 1952; XI. Die Religionen der Hirtenvölker V, Die asiatischen Hirtenvölker der Jakuten, 1954; XII. Die Religionen der Hirtenvölker VI, Endsynthese, 1955).

Literatura: F. Bornemann, „Verzeichnis der Schriften von P. W. Schmidt S. V. D., (1868–1954)“, Anthropos 49, 1954, 385–432; F. Bornemann, „P. W. Schmidts Aufsätze und Vorträge“, tamtéž, 663–668; J. J. Fahrenfort, *Wie der Urmonothetismus am Leben erhalten wird*, Groningen 1930; H. Kühn, *Das Problem der Urmonothetismus*, Wiesbaden 1950; J. Hemminger, „P. Wilhelm Schmidt (1868–1954). Eine biographische Skizze“, Anthropos 51, 1956, 19–60; F. Demarqui, Wilhelm Schmidt u etnologo sem-pre attuale, Bologna 1989; E. Brandewie, When Giants Walked the Earth: The Life and Times of Wilhelm Schmidt, Fribourg 1990; A. Michaels (ed.), *Klassiker der Religionswissenschaft*, München 1997, 185–197.

Povaha, vlastnosti a kult nejvyššího boha prvotní kultury

Mnoho autorů popírá, že nejvyšší bytost prvotní kultury je pravý jediný Bůh a že náboženství, jež ho obklopuje, je skutečný monoteismus. Proti tomu lze namítnout, že namne k dispozici dostatečný počet kmenů, u kterých již zcela zřetelně vystupuje skutečně monoteistický charakter jejich nejvyšší bytosti, a to i v makroskopickém měřítku. Tak je tomu u nejvyšší bytosti většiny pygmejských kmenů, které známe, dále u obyvatel Ohňové země, u Křováků, Kumajů, Kulmů a Junů v jihovýchodní Austrálii, u národů arktického kulturního okruhu (vyjma Korjaků) a vlastně u všech pravěkých národů severní Ameriky. U jiných kmenů došlo k zatemnění monoteistické skutečnosti, a sice zčásti kvůli smíšení s pozdějšími formami, zčásti kvůli odštěpení; svou roli hrály i jiné cesty, které ale mohou být všechny odhaleny jen přesnou historickou analýzou.

vra v jediného nejvyššího boha, od níž lidstvo v dalším vývoji odpadá, aby se k ní posléze vrátilo na vyšší úrovni v křesťanství. Schmidt se domníval, že víru v nejvyšší bytost (zde je zřejmý vliv A. Langga) může empiricky sledovat až k počátkům lidstva a že jí doloží studiem literárních kultur. Ve svěm díle o původu ideje boha proto nejprve sumarizoval dosavadní teorie vzniku náboženství na poli etnologie, religionistiky a teologie a v následujících svazcích seznamoval s výsledky svých výzkumných přírodních národů a kmenů všech pěti kontinentů. Začíná vždy uvedením materiálů, z nichž vycházel, pak popisuje širší kontexty daného etnika, zejména geografické, ekonomické, sociální a kulturní zvláštnosti, a poté se věnuje svému hlavnímu cíli, znázornění předstáv nejvyšší bytosti a funkcí, které s ní daná pospolitost spojuje. Celá tato podrobná a rozsáhlá obdivuhodná práce se zakládá na skrytém předpokladu, že mezi všemi zmiňovanými kulturami, které lze z jistého úhlu pochopti i jako kultury náboženské, panuje původní náboženská jednota, tzn. že všechny vycházejí z jednoho prvotního zdroje, jímž je autentický monoteismus. Rekonstrukci tohoto prvotního a nejstaršího nábožensví lidstva obsahuje 6. svazek Schmidovy práce, kde uvádí pět komparativních kroků vedoucích k nejstaršímu náboženství: ze srovnání afrických a asijských Pygmejů plyne nábožensví prvotní pygmejské kultury, ze srovnání arktické a severoamerické kultury plyne nábožensví arkticko-severoamerické prvotní kultury, ze srovnání této arkticko-americké kultury s prvotní pygmejskou kulturou plyne nábožensví nejstarší společné prvotní kultury. Ta je pak v posledním kroku srovnávána s kulturou původních australských obyvatel a z této komparace vyplývá nejstarší společné nábožensví lidstva, umonoteismus, který Schmidt dokládá ne etnologicky nebo religionisticky, ale čistě teologicky jako nejstarší a prvotní Zjevení (*Uroffenbarung*) ve formě personálního setkávání člověka s Bohem. Schmidova teorie vzniku náboženství, která odpovídá principům katolického monismu (jednoti Boha odpovídá jednotost dějin, které pro člověka začínají s prvním lidským párem v přímém kontaktu s Bohem), byla dalšími výzkumy zpochybněna a nemá v moderní religionistice platnost. Podobně byla vyvrácena Schmidova etnologická teorie o Pygmeji jakožto nositelích prvotní lidské kultury (*Urkultur*) i jeho jazykovědný pokus o paralelizaci jazykových a kulturních okruhů. V jeho koncepci se spatřuje spíše dobová záležitost, která odpovídala dlouhodobějším snahám o nalezení „prvotního“, „primordálního“ v dějinách lidstva (lze srovnat například s Darwinovým Původem druhů z r. 1859, Lubbockovým Původem civilizace z r. 1870 nebo Engelsovým Původem rodiny, soukromého vlastnictví a státu z r. 1884). Pro kritiku Schmidtovy koncepce však platí, že není nesená jenom jeho teologickým apriorismem, ale především základními nedostatky a libovůlí v interpretaci etnologického a religionistického materiálu.

Publikace: *Die moderne Ethnologie. L'Ethnologie moderne*, Anthropos 1, 1906, 134–163, 318–367, 593–643, 950–997; *Abgrenzung und Begriffsbestimmung der Ethnologie*, Anthropos 4, 1909, 254–255, 527–528; *Grundlinien einer Vergleichung der Religionen und Mythologien der austronesischen Völker*, 1910; *Die Stellung der Pygmaiden in der Ethnologie*, Anthropos 6, 1911, 1010–1036; *Religion et Magie*, Anthropos 8, 1913, 1144–1147; *Die kulturhistorische Methode und die nordamerikanische Ethnologie*, Anthropos 14/15, 1919–1920, 546–563; *Die Abwendung vom Evolutionismus und die Hinwendung zum Gottesidee. Eine weiterführende Überschau*, tamtéž, 1006–1051; *Der Ursprung der Gottesidee. Eine weiterführende Überschau*, tamtéž, 1006–1051; *Die geheime Jugendweibe eines australischen Urvstammes. Mit einem Abriss der soziologi-*

schen und religionsgeschichtlichen Entwicklung der südostaustralischen Stämme, 1923; *Ein Versuch zur Rettung des Evolutionismus*, Internationales Archiv für Ethnographie 24, 1928, 1–28; *Handbuch der vergleichenden Religionsgeschichte zum Gebrauch für Vorlesungen an Universitäten, Seminaren usw. und zum Selbststudium*, Ursprung und Werden der Religion. Theorien und Tatsachen, 1930; *Der Monotheismus der Primitive*, Anthropos 25, 1930, 703–709; *Um die rechte katholische Wissenschaft*, Schöne Zukunft 8, 1932–1933, 1204–1206; *High Gods in North America*, 1933; *Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie*, 1937; *Das Eigentum auf den ältesten Stufen der Menschheit I–III*, 1937–1942; *Das Mutterrecht*, 1954; *Die Völker in der Heilsgeschichte der Menschheit*, 1954; *Totemismus in Asien und Ozeanien*, 1955; *Der Ursprung der Gottesidee. Eine historisch-kritische und positive Studie I–XII*, 1912–1955 (I. Historisch-kritischer Teil, 1912; II. Die Religionen der Urvölker I, Die Religionen der Urvölker Amerikas, 1929; III. Die Religionen der Urvölker II, Die Religionen der Urvölker Asiens und Australiens, 1931; IV. Die Religionen der Urvölker III, Die Religionen der Urvölker Afrikas, 1933; V. Die Religionen der Urvölker IV, Nachrichten, 1934; VI. Die Religionen der Urvölker V, Endsynthese, 1935; VII. Die Religionen der Urvölker I, Die afrikanischen Hirtenvölker: Hamiten und Hamitiden, 1940; VIII. Die Religionen der Hirtenvölker II, Die afrikanischen Hirtenvölker: Nikoten, 1949; IX. Die Religionen der Hirtenvölker III, Die asiatischen Hirtenvölker der Alt-Türken, der Alt-Tataren, 1949; X. Die Religionen der Hirtenvölker IV, Die asiatischen Hirtenvölker der Mongolen, der Burjaten, der Jagenen, 1952; XI. Die Religionen der Hirtenvölker V, Die asiatischen Hirtenvölker der Jakuten, 1954; XII. Die Religionen der Hirtenvölker VI, Endsynthese, 1955).

Literatura: F. Bornemann, „Verzeichnis der Schriften von P. W. Schmidt S. V. D., (1868–1954)“, Anthropos 49, 1954, 385–432; F. Bornemann, „P. W. Schmidts Aufsätze und Vorträge“, tamtéž, 663–668; J. J. Fahrntorf, Wie der Umonotheismus am Leben erhalten wird, Groningen 1930; H. Kühn, Das Problem der Umonotheismus, Wiesbaden 1950; J. Henninger, „P. Wilhelm Schmidt (1868–1954). Eine biographische Skizze“, Anthropos 51, 1956, 19–60; F. Demarchi, Wilhelm Schmidt un etnologo sempre attuale, Bologna 1989; E. Brandewie, When Giants Walked the Earth: The Life and Times of Wilhelm Schmidt, Fribourg 1990; A. Michaels (ed.), Klassiker der Religionswissenschaft, München 1997, 185–197.

Povaha, vlastnosti a kult nejvyššího boha prvotní kultury

Mnoho autorů popírá, že nejvyšší bytost prvotní kultury je pravý jediný Bůh a že náboženství, jež ho obklopuje, je skutečný monoteismus. Proti tomu lze namítnout, že máme k dispozici dostatečný počet kmenů, u kterých již zcela zřetelně vystupuje skutečně monoteistický charakter jejich nejvyšší bytosti, a to i v makroskopickém měřítku. Tak je tomu u nejvyšší bytosti většiny pygmejských kmenů, které známe, dále u obyvatel Ohňové země, u Křováků, Kumajů, Kulimů a Juninů v jihovýchodní Australii, u národů arktického kulturního okruhu (vyjma Korjáčků) a vlastně u všech pravěkých národů severní Ameriky. U jiných kmenů došlo k zatečení monoteistické skutečnosti, a sice zčásti kvůli smíšení s pozdějšími formami, zčásti kvůli odštěpení; svou roli hrály i jiné cesy, které ale mohou být všechny odhaleny jen přesnou historickou analýzou.

a) Postavy vzniklé odštěpením

1. Odštěpení ochránce divoké zvěře a dobyvka je zvlášť charakteristické pro národy arktické kultury, kde byla nejvyšší bytost původně právě Panem zvěře, nejdůležitějším prostředkem k životu; tento proces odštěpování zde můžeme ještě velmi přesně sledovat. Kvůli svébytné síti, kterou tam má pojem nejvyšší bytosti zahrnující nebe, ovzdušší, počasí, časů univerzum vůbec, se tam utvářejí odštěpené postavy zastupující jednotlivé části universa.

2. Téměř ve všech jednotlivých oblastech původní kultury hraje významnou roli zvlášť při zasvěcování mládeže *kmenový otec*, který původně tvoří s matkou kmeně kmenový rodičovský pár. Vlivem pozdějších matriarchálních kultur dostává lunární charakter, je uváděn do vztahu s Měsícem a neziřídka vytlačuje nejvyšší bytost nebo se s ní směšuje. Kde došlo ke kontaktu s mytologií Slunce totemisticko-patriarchálního kulturuního okruhu, tam se zprvu znázorňuje mladá vycházející Slunce plně silí jakožto syn nejvyšší bytosti, který je později identifikován se stároumou zapadající Sluncem a je vytačen vycházejícím Sluncem.

3. Další rozmanitost vyšších bytostí přináší *problém původu zla*, s nímž se potýkali již tyto lidé nejstaršího pravěku. Jelikož nejvyšší bytost se tady všude vyjevuje jako absoluně dobrá a nemá nic společného s mravním a kosmickým zlem, musí zlo mít jiného nositele a původce, jenž je zvlášť v mýtech severoamerických pravěkých národů a částečně též v arktických národů stařen do protikladu k nejvyšší bytosti, avšak jeho původ zůstává zahalen tajuplnou temnotou.

4. Pokud má nejvyšší bytost ženu a děti, plyne další zdroj mnohosti vyšších bytostí z *rodinných vztahů nejvyšší bytosti*. Zde je však zapotřebí dbát na následující. Za prvé, existující dostatečný počet národů první kultury, které nezajímají ani ženu, ani děti nejvyšší bytosti a již jen otázku po něčem takovém pocítují jako pohoršlivou nebo směšnou. Jelikož se tyto národy vyskytují ve všech dílčích kulturních okruzích a všude tam tvoří většinou nejstarší kmeny, ukazuje to na vysoký stupeň pravděpodobnosti, že tento stav je původnější. Takovými národy jsou: afričtí Negritové, negrité na Filipínách, Kurmajové v jihovýchodní Austrálii, obyvatelé Ohňové země, Samojedové, původní Eskymáci, Ainu v arktickém kulturním okruhu, skoro všechny původní severoamerické národy. Avšak v případech, kde se nyní objevují žena a děti nejvyšší bytosti, můžeme prokázat jejich pozdější vznik z mytologií Slunce nebo Měsíce a zčásti ho můžeme potvrdit ještě ze starších pramenů. To platí o nejvyšší bytosti u Křováků, u obyvatelů Andamanských ostrovů a u Semangů, u Kulintů, Juntů a Viradžuri-Kamilaroju v jihovýchodní Austrálii, u Korjáků v arktickém kulturním okruhu. Tím se velký stupeň pravděpodobnosti, že nejvyšší bytost první kultury původně neměla ani ženu, ani děti, mění v jistotu.

b) Skutečný monoteismus v mnohosti vyšších bytostí

Abychom správně ocenili námitky vzniklé proti existenci *skutečného monoteismu*, je též zapotřebí zkoumat, v jakém vztahu jsou vyšší bytosti k nejvyšší bytosti, vedle níž se vyskytují. Jestliže se více či méně zřetelně prokazuje, že jsou touto nejvyšší bytostí stvořeny a že tak od ní dostávají své vlastnosti a síly, jestliže nadto jim nejvyšší bytost přiděluje úkoly a postavení a zejména jestliže nejvyšší bytost bdi nad výkonem těchto funkcí a řídí je, musí být takové náboženství označeno za naprosto skutečné monoteistické a ony vyšší bytosti si pak také nezaslouhují označení „bohové“.

Vedle případů, kde se skoro vůbec nevytvářejí významnější vyšší bytosti, jako je tomu u středoafrických Negritů, u negritů na Filipínách, u Kurmajů v jihovýchodní Austrálii, apod., objevuje se již v pravěku při výskytu dokonce velmi mnoha vyšších bytostí taková ontologická a ergologická nadřazenost nejvyšší bytosti, že je nutno uznat monoteismus jako takový; tak je tomu u Viradžuri-Kamilaroju v jihovýchodní Austrálii, u Ainu, u většiny algonkiských kmenů.

Sídlo, podoba a jméno nejvyšší bytosti pravěku

a) Sídlo nejvyšší bytosti

1. Nejvyšší bytost původních kultur nemá tak úzký vztah k *nebi*, jak je tomu v pozdějších kulturních okruzích, zvlášť u pasteveckých nomádů. U většiny národů to znamená, že tato bytost dříve žila na zemi s lidmi, naučila je všemu dobrému a dala jim jejich sociální a mravní zákony; již v tom se ukazuje blízkost a spjatost nejvyšší bytosti s lidmi. To se dozvídáme o nejvyšší bytosti Puluga u obyvatelů Andamanských ostrovů o Kari u Semangů, o nejvyšší bytosti jihovýchodních Australanů, severních a centrálních o Kari u severozápadních Indiánů stejně jako mnoha algonkiských kmenů. Ovšem Kalifornanů a severozápadních Indiánů stejně jako mnoha algonkiských kmenů. Ovšem rovněž u mnoha severoamerických původních obyvatel se učí, že nejvyšší bytost sestoupila na zemi z nebe.

A v podstatě u všech národů původních kultur se objevuje významná nauka, že nejvyšší bytost poté, co zpravidla kvůli lidskému zavinění tuto zemi opustila, odešla do *nebe*, kde je nyní její sídlo. U západních a centrálních Algonkinů, u Lenapů, Ainu, Samojedů se věří, že pobývá v nějakém vyšším, čtvrtém, sedmém, osmém nebo dokonce dvanáctém nebi. Mnohokrát, jako třeba u obyvatel severní a střední Kalifornie a u jihovýchodních Australanů, se zdůrazňuje, že se při svém odchodu ze země ubírala na východ.

2. Vztah nejvyšší bytosti pravěku k *nebi* je zřejmý, avšak stejně jasně je také její sopečstáčnost jakožto *svěbytné osobnosti*, a naprosto zde nemůže být řeč o její identifikaci s materiálním nebem. Na čem se blíže zakládá tento vztah s nebem a z kterých zdrojů vychází, to musí být nejprve přesněji prozkoumáno na základě lepšího shrnutí existujícího materiálu; více či méně duchaplnými hypotézami si tady neposloužíme.

3. V úzkém vztahu s nebem jako sídlem nejvyšší bytosti je pak též to, že se velmi často znázorňuje *blesk* jako její zbraň a *hrom* či též hukot a sopění *bourě* jako výraz jejího hněvu. Tyto funkce však byly v celém arktickém kulturním okruhu a skoro u všech původních severoamerických národů přeneseny na bohy blesku, kteří se u těchto národů objevují obvykle čtyři ve čtyřech světových stranách; jen u kmene Kato a u nejstarších Jukitů v severní Americe je nejvyšší bytost také bohem blesku. Velmi úzku vazbu na blesk a hrom u nejvyšší bytosti nacházíme u nejstarších Křováků, u Durammla Kmenů a Juntů a u Bajame Viradžuri-Kamilaroju v jihovýchodní Austrálii, u Pulugy obyvatelů Andamanských ostrovů a zvlášť u Kari zegmanských pygmejů, kteří pokládají bleskání a hřmění vřhají k nebesům smířící obět vlastní krve.

4. Méně časté a méně zřetelné artikulované je u pravěké nejvyšší bytosti její spojení s *desetím* jakožto zdrojem vegetativní (a animální) plodnosti. Setkáváme se s ním u středoafriických Pygmejů, u Křováků, u Juntů a Viradžuri-Kamilaroju v jihovýchodní Austrálii. Je tedy pochybné, zda můžeme tento vztah počítat k nejstarším vlastnostem nejvyšší bytosti, zvlášť pak, když bychom museli první formy utváření nejvyšší bytosti přeložit do tropických oblastí. Vztahy deště k vegetativní plodnosti byly asi intenziv-

něji pochopeny teprve v agrárně-matriarchálním kulturním okruhu a vztahy k animální plodnosti v okruhu nomádsko-patriarchálních.

b) Podoba nejvyšší bytosti

Údaje o podobě nejvyšší bytosti lze shrnout do dvou skupin: za prvé takové, které zdůrazňují, že její podoba je smyslově nepostřehitelná, za druhé takové, které chtějí říci, že má lidskou podobu, ale nadlo ještě něco zvláštního, co ukazuje, že zde nejde o lidskost, nýbrž o osobnost, a sice o osobnost, jež přesahuje všechny osoby lidské zkušenosti.

1. K prvnímu druhu náležejí například Kamilarioi, které říkájí, že Bajame, jejich nejvyšší bytost, nelze vidět, nýbrž jen slyšet nebo cítit, nebo výpovědi obyvatele Ohňové země, že jejich nejvyšší bytost je neuchopitelná, jako je neuchopitelný vítr. Zde se tedy nejvyšší bytosti přisuzuje svého druhu neviditelnost, což se výslovně děje též u negrijského kmene Boni ve východní Africe, negrijského kmene Kalinga na Filipínách a kmene Batwa v Rwandě. Samojedové říkájí, že nejvyšší bytost stejně jako nebe nemá žádnou podobu.

2. Jiný způsob ujišťuje, že nejvyšší bytost je „jako člověk“, přičemž se často vyzdvihuje důstojné stáří, patrné na dlouhém vousu; tak je tomu u kmene Pučikvaru. Kde je dotyčný kmen tmavé pleti, tam se o nejvyšší bytosti přirozeně praví tolež, jak je tomu u nekterých zemangských kmenů. Jiné kmény naopak často vyzdvihují bílou barvu („jako bavlna“), nebo jméno nejvyšší bytosti zní *Keio*, „Světlo“, jako je tomu u jinovýchodních Semangů (Batek Nogn).

3. To nás přivádí k celé řadě dalších kmenů, kde je nejvyšší bytost popisována jako „zářivě bílá“, „jako oheň“, jak je tomu u severozápadních Semangů, u Wjotů a Patwinů u severní střední Kalifornii, u algonkinského kmene Lenape, u algonkizovaného siouxského kmene Winnebago. U kmene Maidu u severní střední Kalifornie se praví, že celá postava nejvyšší bytosti září jako sluneční papsak, obličej je však stále zahalen; nikdo ho nikdy neviděl, vyjma ducha zla, který ho měl jednou uvídnout. U Kumajů a Viradžurů se učí, že nejvyšší bytost je obklopena slávou slunečního lesku. U Samojedů ji šaman viděl zářit jasnými plameny, takže nemohl přiblížit.

Apokalyptickou velikost a vznešenost má též postava Bajame u Viradžurů a Euah-laji. Sedí (se svou manželkou) na nebesích na skále z průhledného křišťálu; spodní polovina jeho těla vrostla do křišťálu, kolem něj se tyčí křišťálové sloupy, jež se třpytí barvaní duhy. U Samojedů tvoří duha lem pláště nejvyšší bytosti Numna. U gabunských Pygmejů je duha, která se po bouřce objevuje na východě, loveckým lukem, jímž od sebe nejvyšší bytost odhání bouřková mráčka.

4. Nikde se nezhotočuje obraz nejvyšší bytosti pravěku, pouze tam, kde splýnula s kmenovým otcem, jako je tomu u Juiů, nebo se symem Slunce, jako u Viradžurů-Kamilarioi.

c) Jména nejvyšší bytosti

Rozmanitá a püsobivá jsou jména, jimiž je nejvyšší bytost pojmenována. Vyslovována jsou skoro všude jen s úctou a pouze zřídka, ve stavu nouze; v mnoha případech se nadlo používají opisy nebo znaky, např. gesta směrem k nebi, jako je tomu u Darumulina kmene Juiů nebo u Bundžala kmene Kulimů. Nejrozšířenější jsou tři skupiny jmen, která znamenají otcovství nebo sivořitelskou činnost nebo sídlo u nebi.

1. Jménem *Otec* je oslovována nejvyšší bytost ve všech jednotlivých kulturních okruzích, takže je musíme označit za prastaré, vlastní nejstarším prvotním kulturám, a sice jako „Otec“ obecně, tak též individualisticky „můj Otec“ a kolektivisticky „náš Otec“.

Až doposud však nebylo toto jméno zjištěno u středoafrických Pygmejů, zato ale u Křováků a horských kmenů; právě tak chybí u andamonských kmenů a u negritů na Filipínách, objevuje se však, byť ne často, u Semangů. U Samojedů se setkáváme s označením „můj Num-otec“ („můj nebeský Otec“). U obyvatele střední a severní Kalifornie se objevuje u kmene Pomo a Patwin; široce rozšířené, ve všech třech formách, je u algonkinských kmenů. Velice běžné je u obou nejstarších kmenů obyvatele Ohňové země, u Jamanů a Halakwalupů, a sice ve formě „můj Otec“. Zcela běžné se užívá u všech obyvatele jihovýchodní Austrálie, a to ve formě „nás Otec“; je tam nejstarším jménem, které znají všichni, i ženy a děti, a u tamějšího nejstaršího kmene, Kurmajů, je také jediným jménem.

Je nepochybné, že jméno *Otec* zde neoznačuje filosofický původ – vyjma situaci, kdy postava kmenového otce splýnula s postavou nejvyšší bytosti. Naopak, má vyjádřit vztah nejvyšší úcty, vnitřní lásky a pevné důvěry člověka k nejvyšší bytosti.

2. Jméno *Sivořitel* není zdaleka tak rozšířené, protože sivořitelská síla, jak ještě uvídíme, se nepřisuzuje všem nejvyšším bytostem pravěku či nepřisuzuje se všem zřetelně. Kde se sivořitelé jakožto „prače“ světuje nějaké podřízené bytosti, zvláště kmenovému Oci jakožto demiturovi, nese tento demiturg nezřídka jméno *Sivořitel*, jako je tomu u Kojřáků. Nejvyšší bytost nemá toto jméno, jak se zdá, u všech pygmejských kmenů, u arktických kultur, vyjma Ainu, kde nese rovněž jméno „Božský zhotovitel světů“, též u arktických kultur, vyjma Ainu, kde nese rovněž jméno „Božský zhotovitel světů“ stejně jako u většiny skupin jižní původní kultury, u Křováků, obyvatele Ohňové země a u většiny kmenů jihovýchodní Austrálie. Mezi těmito posledními se ale přece objevuje u Viradžurů-Kamilarioi, kde *Bajame* znamená „Sivořitel“. Nejrozšířenější je jméno *Sivořitel* pro nejvyšší bytost severoamerických původních obyvatele ve formách „Zhotovitel“, „Sivořitel“, „Sivořitel země“; u Samojedů je jedním z jeho jmen „Sivořitel života“.

3. Dále jsou běžná ta jména, která se odvozují od (nynějšího) sídla *Sivořitele u nebi*, „Samo „nebe“, *Mum*, je sice příznačně označením nejvyšší bytosti pouze u Samojedů, kteří se již nacházejí v přechodu od původní kultury ke kultuře pasteveckých nomádů. Nejčastější je forma „Ten tam nahore“, „Ten, který pobývá nahore“ u kmene severní střední Kalifornie a u kmene žijících na středozápadě severní Ameriky, stejně jako u obyvatele Ohňové země, Křováků, Kojřáků, negritů, či jméno „Ten na nebesích“ (*Miri-ru*) u Juiů.

4. Nesmíme pominout ani velký počet *jiných jmen*, jež nejsou tak rozšířena, avšak často mají zcela zvláštní charakteristickou jedinečnost. Vůbec ne řídké je označení (většinou) stáří nejvyšší bytosti pod jménem „Starzec“ nebo „Starček nahore“, jako je tomu u původních kmenů severozápadu severní Ameriky, „Prastarý“ (*Watainewa*) u kmene Jamana obyvatele Ohňové země, „Jeden tam nahore“, „Pán tam nahore“ u Kojřáků, „Božský pán nebes“ u Ainu. Jméno *Puluga* pro nejvyšší bytost souvisí se slovem označujícím „bouřku“ a jméno *Kari* u semangských kmenů znamená „hrom“. Toto jméno neseou také nejvyšší bytosti kmene Kato a pobřežních kmenů v severozápadní Americe. Jméno *Sida*, které pro svou nejvyšší bytost používají původní Eskymáci, zcela odrazí neurčitost a obsáhlou nejvyšší bytosti původní arktické kultury; znamená totiž „nebe“, „ovzduší“, „sílů“. Tři krásná jména uvádí nejvyšší bytost Ainu: *Opora* (vesmír), *Kolebka* (dětí)

